

УДК 541.381

І.Я. Почапська

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра хімічної технології переробки нафти та газу

ВПЛИВ БУДОВИ СПИРТУ НА ЕСТЕРИФІКАЦІЮ 3-МЕТИЛКРОТОНОВОЇ КИСЛОТИ

© Почапська І.Я., 2002

Досліджено вплив будови спирту на естерифікацію 3-метилкротонової кислоти визначено константи швидкості та встановлено вплив будови спирту на константу рівноваги в реакції естерифікації.

The influence structure esters on process of esterification 3-methylcrotonic acid is investigated. The constants of velocity of process are studied and influence of structure of ester by constants of balance of reaction of esterification is determined.

Реакції карбонових кислот зі спиртами в кислому середовищі – взаємооборотні процеси з дотриманням принципу мікроскопічної оборотності. Механізм утворення і гідролізу їх ефірів є об'єктом численних досліджень і на сьогоднішньому етапі.

Взаємодія кислоти зі спиртами у відсутності каталізатора практично не відбувається через малу активність карбоксильної групи, стабілізованої резонансом.

Дуже часто як каталізатор естерифікації застосовують сірчану кислоту. В деяких випадках, особливо, коли в реакції естерифікації застосовують вторинні і третинні спирти, спостерігається перебіг побічних реакцій, утворення олефінів і простих ефірів зі спиртів, в результаті їх взаємодії з каталізатором. Із зростанням концентрації електрофільного каталізатора здатність притягувати електрони від нуклеофільного реагенту спирту збільшується і каталізатор, таким чином, може вступати у взаємодію з спиртом. Щоб уникнути цих побічних процесів, слід застосовувати сірчану кислоту (як каталізатор) в малих кількостях. Саме з цих міркувань як каталізатор естерифікації 3-метилової кислоти спиртами ми використовували п-толуолсульфо кислоту.

На естерифікацію вищих карбонових кислот спиртами впливає багато факторів, зокрема і будова спирту. Нами досліджено вплив будови спиртів (метанолу, етанолу, пропанолу, 2-пропанолу, бутанолу, 2-метил-пропанолу, 2-бутанолу, 1-пентанолу) на естерифікацію 3-метилкротонової кислоти, каталізовану п-толуолсульфо кислотою.

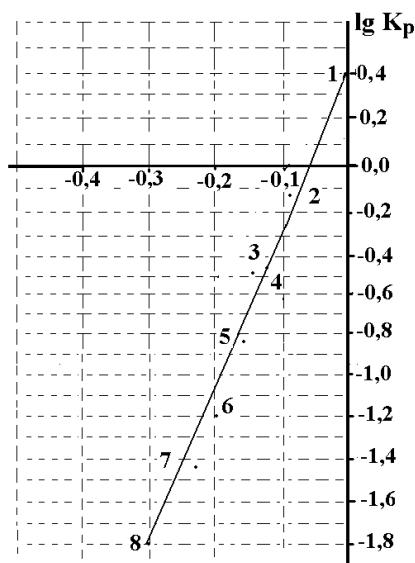
Досліди проводили при температурі 333 К, мольному співвідношенні 3-метилкротонова кислота: спирт = 1:4. Концентрація каталізатора становила 0,4 моль/ Спирти перед застосуванням зневоднювали за методикою [1].

Швидкість реакції естерифікації характеризується концентрацією непрореагованої 3-метилкротонової кислоти в певний момент часу, яка визначалася титруванням проби 0,5 N розчином гідроксиду натрію за стандартною методикою. Для кореляції реакційної здатності аліфатичних спиртів, в тому випадку, коли стеричні ефекти відсутні або є сталі для даної реакції, є можливим використання рівняння Тафта [2]. Як параметр, для виведення кореляційного рівняння, нами вибрана константа рівноваги естерифікації 3-метилкротонової кислоти – K_p (визначена за рівноважними концентраціями продуктів і реагентів [3]).

Величини констант рівноваги для досліджуваного ряду спиртів і константи швидкостей естерифікації 3-метилкротонової кислоти узагальнені в таблиці.

**Кінетичні параметри естерифікації 3-МКК спиртами
($T = 333 \text{ K}$, мольне співвідношення 3-МКК:спирт=1:4,
концентрація п-ТСК – 0.4 моль/дм^3)**

Спирт	K_p	Константи швидкостей		σ^*
		прямої реакції $k_1 \cdot 10^5$, $\text{моль} \cdot (\text{дм}^3 \cdot \text{с})^{-1}$	зворотної реакції $k_{-1} \cdot 10^5$, $\text{моль} \cdot (\text{дм}^3 \cdot \text{с})^{-1}$	
Метанол	2,140	$6,9354 \pm 0,04$	$3,2401 \pm 0,03$	0,000
Етанол	0,744	$5,2814 \pm 0,04$	$7,0939 \pm 0,05$	-0,100
1-Пропанол	0,331	$1,4229 \pm 0,03$	$4,3103 \pm 0,03$	-0,115
2-Пропанол	0,063	$0,4386 \pm 0,03$	$6,9842 \pm 0,02$	-0,190
1-Бутанол	0,330	$1,4605 \pm 0,05$	$4,4042 \pm 0,05$	-0,130
2-Бутанол	0,014	$0,6021 \pm 0,02$	$4,1481 \pm 0,06$	-0,300
2-Метилпропанол	0,149	$0,1121 \pm 0,05$	$7,5294 \pm 0,04$	-0,165
1-Пентанол	0,084	$0,4769 \pm 0,06$	$5,6544 \pm 0,04$	-0,225

Кореляційна залежність констант рівноваги від констант замісника спиртової складової в естерифікації 3-МКК при 333К: 1 – метанол, 2 – етанол, 3 – 1-пропанол, 4 – 1-бутанол, 5 – 2-метилпропанол, 6 – 1-пентанол, 7 – 2-пропанол, 8 – 2-бутанол.

Враховуючи результати, наведені в таблиці, спостерігаємо, що величина K_p в реакції естерифікації 3-метилкротонової кислоти спиртами зменшується з подовженням і розгалуженням алкільної групи в молекулі спиртів. Спостерігається така залежність: $\text{CH}_3 > \text{C}_2\text{H}_5 > \text{C}_3\text{H}_7 > \text{втор-}\text{C}_3\text{H}_7 > \text{C}_4\text{H}_9 > \text{втор-}\text{C}_4\text{H}_9 > \text{ізо-}\text{C}_4\text{H}_9 > \text{C}_5\text{H}_{11}$, яка демонструє

зменшення індуктивного ефекту в алкільному ланцюгу спирту. Залежність K від s^* добре корелюється рівнянням Тафта:

$$\lg (K/K_0) = r^* s^*, \quad (1)$$

де r^* – реакційна константа, яка слугує мірою чутливості досліджуваної реакції до змін, викликаних заміщенням;

s^* – константа замісника, яка є мірою індуктивного ефекту замісника [4].

На рисунку показана залежність $\lg K$ від σ^* . Параметри взяті з [4]. Прямолінійний характер цієї залежності показує, що кореляційне рівняння Тафта може застосовуватись до досліджуваної нами реакції і добре описує реакційну здатність аліфатичних спиртів в естерифікації 3-метилкротонової кислоти.

Встановлено, що суттєве зменшення швидкості естерифікації, спостерігається лише при переході від метанолу до етанолу (~ в 3 рази). Подальше збільшення алкільного ланцюга спирту від C_2H_5 до C_5H_9 викликає лише незначне пониження константи швидкості реакції. При переході від первинного до розгалуженого радикала швидкість естерифікації помітно зменшується.

Вплив будови спирту на константу K_p естерифікації 3-метилкротонової кислоти спиртами описується одержаним нами кореляційним рівнянням Тафта, конкретно, для нашого випадку, рівняння Тафта має вигляд:

$$\lg K_p = 0.33 + 4.18 \cdot \sigma^* \quad (2)$$

Коефіцієнт кореляції $r^*=0,995$. Стандартне відхилення $s=0,06$ відповідає вимогам, отже, дане рівняння добре корелює залежність константи рівноваги від будови спирту. Додатне значення константи r^* в рівнянні (2) показує, що у міру подовження і розгалуження алкільної групи в молекулі спирту, тобто з послабленням індукційного ефекту (I^+) K_p , зменшується і що реакція естерифікації чутлива до реагентів з акцепторними властивостями. Останні, в свою чергу, проявляють інгібуючі властивості.

1. Willard P. Tyler, Donald W. Basing *Chemical & Cryoscopic Analysis of β -Propiolactone*. // *Analytical Chemistry*. 1952 – Vol. 24. – N 9. – P. 1511 – 1513. 2. Шмид Р., Сапунов В.Н. *Неформальная кинетика. В поисках путей химических превращений*. - М.: Мир. 3. Алексеев В.Н. *Количественный анализ*. – М.: Химия, 1972. – 504 с. 4. Котович Х.З., Почапська І.Я., Мокрій Є.М. *Синтез і властивості хлорангідриду, амиду та нітрилу 3-метилкротонової кислоти* // *Вісн. Держ. у-ту "Львівська політехніка"*. – 1997. – N 316. – С.107 – 108.